

Рамазанова Ш.
Ақын поэмасындағы пафос

Қазіргі қазақ лирикасының аяқ алысы мен сипаттары Жәркен Бөдешұлының лирикалық өлеңдерімен салыстырыла, салғастырыла талданады. Ақын өлеңдеріндегі тың теңеулер, метафоралар мазмұны айқындалады. Қаламгердің қолданысындағы ұтымды ұғымдар мен мәнер, машықтар сараланды. Ақын өлеңдеріндегі әдіс пен амал, қиял мен шындық, тақырып пен тәсіл тексерілді.

Түйін сөздер: ақын, пафос, теңеу, лирика.

Ramazanova Sh.
The pathos in poet's poems

The modern Kazakh lyric, its origin and type, compare and contrast with lyrical songs of Zharken Bodeshev. In the works of the poet there are a new definitions and metaphors. Applied writer authentic meaning, expressive skills and eventually analyzed. In the works of the poet's methods and actions have been investigated, fiction and reality, subject and methods.

Key words: poet, pathos, comparison, lyrics.

Рамазанова Ш.
Пафос в поэмах акына

В статье анализируются история и современное состояние казахской лирики, исследуются ее начальные формы и видовые характеристики, проводится сравнение с лирическими песнями Жаркена Бодешева. Автор отмечает, что в произведениях поэта присутствуют новые определения и метафоры, передающие достоверный смысл и выразительность. Исследуются творческие методы и приемы акына.

Ключевые слова: поэт, пафос, сравнение, лирика.

**АҚЫН
ПОЭМАСЫНДАҒЫ
ПАФОС**

Қазақ поэмаларында ортақ өзгешеліктердің бірі пафос пен гуманизм. Жәркен Бөдеш балладалары мен поэмаларында пафос бар, әрі лирикалық кейіпкердің қаһармандық келбеті айқын. Ақын қандай тақырыпты жырласа да соған байланысты көркемдік ерекшеліктерінде өсу, даму қарқыны байқалады. Олардың өзіндік стильдері анықталып, өзіндік машыққа, өзіндік мәнерге ие бола бастайды. Ақынның өнер тақырыбына арналып, аңыз желісінде жазылған эпикалық сюжетті поэмаларының бірі – «Жолаушы» (Құлақ күй). Ілияс Жансүгіров аз ғана өмірінде оннан астам поэма жазып кетті. Солардың ішінде ерекше танылғаны «Дала», «Күйші», «Құлагер». Бұл дастандар тек қаламгерді ғана емес, қазақ поэзиясының бағалы қазынасына айналды. Өнер, өнерпаз туралы, олардың тарихы мен тағдыры туралы шығарма жазудың озық үлгісін көрсетті. Оның негізгі ерекшелігі – тарихи тақырыпты, соның ішінде аңыз, хикая желісін игеруде батыл қадам жасауында еді. Сонымен қатар жорғадай төгілген өлең жолдары арқылы көркемдік сапасы жоғары, өрнегі бөлек өлең-дастан тудыруында болатын. Оның осы суреткерлік өнегесі өз алдына дербес мектеп болды. Сол себепті қазақ поэзиясында Ілияс дәстүрі пайда болып, қалыптасты. Қазақ поэзиясындағы Ілияс дәстүрін артынан ерген бір топ жас ақындар жалғастырып, дамытуға күш-жігерін жұмсады. Жәркен Бөдеш те осы дәстүрді жалғастырушылардың бірі. Ақын дастанда Бәзғаламдай күйші өткенін, аңыз болса да, оның айғағындай артында «Жолаушы» күйі қалғанын баяндайды. Поэмада баяндау мен суреттеу кезектесіп келеді. Дастандағы диалог, монологтар тек баяндау арқылы берілген. Күй құдіреттілігі, күйші беделі, табиғат көріністері – бәрін автор суреттеуінен ғана көреміз. Дастанда ақын Жұт жылы бозбаланың керуенге ілесіп, бағы жанып мал тауып, бал мен майдың арасында жүріп, қолына алтын сапты қамшы ұстап, өзінің туған ел-жұртын, ата-анасын мүлдем ұмытып кеткендігін күй тілі арқылы көркем жеткізеді.

Есімнен жаңылдырып, сенделдірме,
Болайын туып-өскен елмен бірге.
Сен маған, ұмыттырма, ей, жүрегім,
Көз көрген тірі түгіл,
Өлгенді де –

деп, жас ұрпақты отаншылдыққа, ұлтшылдыққа баулуды ниет еткен.

Ары қарай жырда ұлының осы халін естіген әке мен ана қатты ызаға булығып, керенау күй кешкені тілге тиек етіледі. Сүйекке таңба, бетке шіркеу болған ұлдарын ойлап қынжылады. Осы жағылған күйеден қалай құтылудың амалын іздейді.

«Жақсылық жамандыққа жараса ма,
Алмасын онан үлгі бала-шаға.
Малғұнды өз қолыммен бауыздайын,
Жаны ашып кім түседі арашаға.

Дұшпанның қалдырды ғой мазағына,
Шыдайын қайтіп, қалай азабына.
Түсіріп шаңырағын ортасына,
Зәр тастап уласам ба қазанына...

Әке баласының қылығына шыдай алмай амалсыздан, ұяттан жарылардай болып, ойы он саққа жүгіреді. «Ашу – дұшпан, ақыл – дос» дегендей, ойлана келе ашуын ақылына жеңдірген әке «У ішсең руыңмен» дегендей деп ақылғой дана қарт абыз Бәзғаламға барып, қауымнан ақыл сұрайды.

Поэма желісі ширыға, шиырлана түседі, тығырыққа тірелген әке – Қарт абыз Бәзғаламның алдына келіп болған жайды баяндайды. Міне, осындай ақылшы, басшы қарттың ойлап отырғаны не? Ол – өзінің жұртына арнауында былай дейді:

Шарасыз сол күшікке күні жарым,
Бір күні кезікпей ме жылы қарын?
Құлқынын тойдырған соң бойын жинап,
Қоймай ма жұртын аңсап ұлығанын.

Абайдың «Адасқан күшік секілді ұлып жұртқа қайтқан ойы» бар ғой. Ақынның айтары да айтпағы да сол, ал Бәзғаламның байламы басқа, көрдіңіз бе, құлқынын тойдырған соң, бойын жинап, қоймай ма, жұртын аңсап ұлығанын» депті ақын.

Жоқшылық тырнағанда бала жанын,
Қол ұшын беруге ешкім жарамадың.
Қайсысың қолына оның ұстатып ең,
Қайырымды қара жердің қара нанын.

Ақын кейіпкері арқылы ащы шындықтың бетін ашады. Кезінде сол балаға қайсысың қамқорлық жасадыңдар деп, өздерін кінәлайды. Сол кезде бауырларына тартсаңдар қазір бұндай болмас еді, – деп көпке ой салады.

Бар болғаны дастанда бес-ақ кейіпкер. Олар – әке, ана, қарт күйші Бәзғалам, Разақ – домбырашы, Адам – поэмадағы басты кейіпкер адасқан бала. Ал дастанның асыл арқауы – күй. Күйдің құдіреті, домбыраның киесі, күйшінің өрен өнері өріле келіп, өмірге өріс ашады.

Поэмада қарт күйші жұртына соңғы аманатын жеткізеді. Біреуің барып баланы елге алып қайтыңдар дейді. Қарт абыздың сөзін ұйып тыңдап отырған жұрт Разақ домбырашы барсын деп мақұлдасады. Күйші бүгінгі халқына айтқан сөзінің бәрін екі ішекті домбыраға түсіріп, «Жолаушы» атты күй дүниеге келеді. Қарт күйшінің күйін шәкірті Разақ домбыра шанағына салып, сапарға аттанады.

Бұл арада енді оқиға шырқау шегіне жетіп, аға-інілі қалай, қайтіп табыспақ? деген сұрақ туындайды. Бұдан әрі поэмада (Разақ пен Адам) арасында диалог берілген. Оны ақын өте қысқа әрі сәтті шығарған. Әдеби туындыда диалогтың құрылымы мен қызметі әрбір қаламгердің жазу стиліне байланысты болады, әрі шығарманың идеясына қарай түрлі қырынан көрінетіні де белгілі. Осы бір ғана диалог – поэманың идеялық-эмоциональдық, сюжеттік-композициялық жүйесінің жүйкесіндей көрінеді.

Дастан әрі қарай былай жалғасады: Разақ өзінің кім екенін Адамға түсіндіргісі келеді. Бірақ, Адам оны танып, түсінгісі келмей, байлықтан басы айналып тұрғанда маңайына жолатпайды. Шарасы таусылып, күйзелген Разақ домбырасын қолға алады да, «Жолаушы» күйін шертеді. Шешуші дейтін себебіміз, дастанның көркемдік шешімін табатын, ақынның негізгі айтар ойының да көркемдік шешіммен үйлесетін, тақырыптық тұрғыдан қарағанда қорытынды жасайтын – осы кезең. Бір сөзбен айтқанда, күй құдіретін ұғындыратын, талантын табиғатына табындыратын ақынның тілі. Поэманың тілі жеңіл, айшықты әрі көркемдеу құралдарына бай.

Сөз өтпес күй дарытқан сүйегіме,
Табындым, домбырадай киеліме,
Мыңғырып жатқан анау, дәулет, малым
Пар келмес оның жалғыз тиегіне.

Поэмада пафос бар, пафос болғанда да, жалған жарнама мен ұр да жық ұранқойлықпен қаруланған қызыл кеңірдек айқай, атанның аламаны емес, орнымен, оңтайлы, орнықты ойлардың образдарынан түзілген, тізілген. Оқиғалардың оң шешуін табуы «Нағыз қазақ, қазақ емес, нағыз қазақ домбыра» деп Қадыр Мырзалиев айтпақшы, күңіренген күйдің,

Бәзғаламдай бидің әсері ме, әйтеуір, әсер бар, әсер болғанда да би мен күйдің қосындысының әсері болса керек. Бәзғаламдай күйші болмаса, күй туар ма еді, Бәзғаламдай би болмаса билік айтылар ма еді. Бұл «Қыз Жібек» кинофильміндегі композитор Нұрғиса Тілендиевтің аққуларды айдынға қайыра қондырғаны сықылды құбылыс қой. Жәркен Бөдеш балладалары, поэмаларынан Сағи Жиенбаевтың сарыны айқын байқалады. Әсіресе Сағи ақынның сазды мақамдары құлағыңызда қалып қойса селт ете қаласыз. Жәркен Бөдеш жырларындағы ұқсастық бұл үзенгілес аға ақыннан үйрену, үлгі тұту үдерістері деп қабылдаймыз. Әсіресе, ақынның Жем бойында

ғашық болған балауса қыздары қызыл-жасыл киініп қарсы алдыңызда қарсы қарап тұрғандай әсер қалдырады. Әлбетте Сағи ақын мен Жәркен Бөдеш жырларындағы аяулы аруларды бір-біріне ұқсату мүлде мүмкін емес те, алайда сөйлеу мәнері, жүріс-тұрыс тұрпаттарындағы ұқсастықтар жүйріктерді жақындастырған болар. «Пафос демекші, адасқанның айыбын мойындап, қайта үйіріне қосылуының өзі – парасат пен пафостың жеңісі емес пе, әйтпесе парасатсыз пафос, пафоссыз – парасат жеңіске жете ала ма?! Жәркен жырларындағы ырғақ пен ерекше екпін де – пафосқа тән басты белгілер. Поэзия бар да, пафос бар. Пафос – поэзия параметрі.

Әдебиеттер

- 1 Жиенбаев С. Құралай. – Алматы: Жазушы, 1976. – 38 б.
- 2 Абай. Қара сөздері. – Алматы: Жазушы, 1971. – 81 б.
- 3 Большая книга афоризмов. – М., 1977. – С. 77.
- 4 Эйхенбаум. Избранное. – М., 1959. – С. 126.
- 5 Мырзалиев Қ. Сөз сиқыры. – Алматы: Жазушы, 1977. – 204 б.
- 6 Бөдешұлы Ж. Емендер түнде бүрлейді. – Алматы: Ана тілі, 2002. – 303 б.
- 7 Ыбыраев Ш. Эпос әлемі. Қазақтың батырлық жырларының поэтикасы. – Алматы: Ғылым, 1993. – 296 б.

References

- 1 Zhenbaev S. Qurajaj. – Almaty: Zhazushy, 1976. – 38 b.
- 2 Abaj. Qara sözderi. – Almaty: Zhazushy, 1971. – 81 b.
- 3 Bol'shaja kniga aforizmov. – M., 1977. – S. 77.
- 4 Ejhenbaujem. Izbrannoe. – M., 1959. – S. 126.
- 5 Myrzaliev Q. Söz siqyry. – Almaty: Zhazushy, 1977. – 204 b.
- 6 Bødeshuly Zh. Emnder tynde byrlejdi. – Almaty: Ana tili, 2002. – 303 b.
- 7 Ybyraev Sh. Jepos әlemi. Qazaktyn bатыrлық zhyrlarynyn pojetikasy. – Almaty: Fylym, 1993. – 296 b.